

Κειμενικοί Δείκτες στη Λογοτεχνία – Ερμηνευτικό Σχόλιο

Τι είναι οι κειμενικοί δείκτες;

Είναι όλοι εκείνοι **οι εκφραστικοί τρόποι** που χρησιμοποιεί ένας πεζογράφος ή ένας ποιητής στο κείμενό του για να δώσει **μορφή** στο περιεχόμενο.

Στις εκφωνήσεις **οι κειμενικοί δείκτες** μπορεί να ορίζονται **εναλλακτικά** ως:

- αναφορές στο κείμενο
- μηχανισμοί του κειμένου
- στοιχεία του κειμένου
- εκφραστικά μέσα
- γλωσσικές/ σημειωτικές επιλογές

αλλά ακόμη και το ρήμα **τεκμηριώστε/ να τεκμηριώσετε** ή η φράση **ερμηνευτικό σχόλιο** παραπέμπουν στους κειμενικούς δείκτες.

Είδη κειμενικών δεικτών στη λογοτεχνία:

- Σύνδεση προτάσεων (παρατακτική, υποτακτική σύνδεση, ασύνδετο σχήμα)
- Μικροπερίοδος ή Μακροπερίοδος λόγος
- Εγκλίσεις και [Ερωτήσεις](#) (εκφράζουν τη στάση του ομιλητή απέναντι στο λογικό νόημα [\[ii\]](#))
- [Σημεία στίξης](#)
- [Ρηματικά πρόσωπα](#)
- Σχήματα λόγου (επαναλήψεις, αντιθέσεις, μεταφορές, προσωποποιήσεις, υπερβολές, κ.ο.κ.)
- Εικόνες
- Αφηγηματικές τεχνικές [[αφήγηση](#), [περιγραφή](#) [\[iii\]](#)], (εσωτερικός) μονόλογος, (εσωτερικός) διάλογος]

Πώς διδάσκονται και πώς αξιολογούνται οι κειμενικοί δείκτες στη λογοτεχνία;

Οι κειμενικοί δείκτες **δε διδάσκονται αυτοτελώς**. Ενδιαφέρουν μόνο στον βαθμό που βοηθούν να αποδοθεί νόημα στο κείμενο. Οι **αναφορές** στο κείμενο ή σε **συγκεκριμένους κειμενικούς δείκτες** αξιολογούνται στον βαθμό που **υποστηρίζουν επιτυχώς** την ερμηνευτική προσέγγιση του μαθητή ή της μαθήτριας. ([ΝΕΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ 10/1/20, Β3. Αξιολόγηση του ερμηνευτικού σχολίου](#))

Πώς εντοπίζω τους κατάλληλους κάθε φορά κειμενικούς δείκτες;

Ένα λογοτεχνικό κείμενο, πεζό ή ποιητικό είναι προϊόν σύζευξης περιεχομένου και μορφής. Αυτό σημαίνει ότι σχεδόν κάθε λέξη ή φράση αποτελεί έναν **εν δυνάμει** κειμενικό δείκτη. **Το είδος της ερώτησης** καθορίζει **την επιλογή** και **την ενεργοποίηση** των κατάλληλων κειμενικών δεικτών. Συνεπώς, εντοπίζω κάθε φορά **τις κατάλληλες αναφορές** στο κείμενο που θα με οδηγήσουν στη **σωστή τεκμηρίωση** της απάντησής μου.

Πώς συνδέονται οι κειμενικοί δείκτες με τον ερμηνευτικό διάλογο και το ερμηνευτικό σχόλιο;

Το λογοτεχνικό κείμενο είτε πεζό είτε ποιητικό είναι ένα επικοινωνιακό γεγονός. **Δεν είναι ένα «γράμμα χωρίς αποδέκτη»**, δε γράφεται μόνο για να γραφεί ή για να εκφραστεί συγκινησιακά και αισθητικά ο δημιουργός. Γράφεται για να δημιουργηθεί μια **«γέφυρα» επικοινωνίας** ανάμεσα στον δημιουργό και τον αναγνώστη.

Πάνω σε αυτή τη βάση διεξάγεται **ο ερμηνευτικός διάλογος**, ο οποίος προάγει **το άκουσμα** και **τη διασταύρωση διαφορετικών απόψεων** για την ερμηνεία του κειμένου. Οι διαφορετικές «φωνές» των μαθητών/τριών προέρχονται από τη διαφορετική προσληπτική κλίση και τα διαφορετικά βιώματα. Ωστόσο, **η ελευθερία** του ερμηνευτικού διαλόγου **τιθασεύεται από τους κειμενικούς δείκτες**.

Το ερμηνευτικό σχόλιο είναι το επιστέγασμα του ερμηνευτικού διαλόγου και αποτελεί ατομική εργασία. Σε αυτό ο μαθητής/τρια εκφράζει **την προσωπική του θέση**, εμπλουτισμένη – ίσως – από τη διαδικασία του ερμηνευτικού διαλόγου. Σε κάθε περίπτωση, **η υποκειμενικότητα** της απάντησής του **οριοθετείται από τους κειμενικούς δείκτες** του εκάστοτε πεζού ή ποιητικού κειμένου. ([ΝΕΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ 10/1/20, Β1. και Β2. Για τη Λογοτεχνία \(ως προς το ερμηνευτικό σχόλιο\)](#))

[\[i\]](#) Γ. Μπαμπινιώτη, Γλωσσολογία και Λογοτεχνία: Lyons, Η έννοια της τροπικότητας, σελ.226-227

[\[ii\]](#) Ν. Παρίσης, «Η εικόνα ως εκφραστικό μέσο ή ως εκφραστικός τρόπος ανήκει στο είδος της περιγραφής».

Στα παρακάτω κείμενα, ακολουθούν ενδεικτικές ερωτήσεις και απαντήσεις για τους κειμενικούς δείκτες.

Η τρίπλα των ονείρων

[Ο Μίμης Αρούκατος, άσημος και ξεπεσμένος παλιός ποδοσφαιριστής, παρακολουθώντας στην τηλεόραση το παγκόσμιο πρωτάθλημα του 1998, είδε το όνειρό του να γίνεται πραγματικότητα μέσα από την τρίπλα του Μεξικανού ποδοσφαιριστή Μπλάνκο. Το διήγημα του Δ. Μίγγα συνδυάζει τον παλιό, ερασιτεχνικό, με τον σύγχρονο, επαγγελματικό, χαρακτήρα του ποδοσφαίρου και περιλαμβάνεται στο βιβλίο του Της Σαλονίκης μοναχά...(2003)]

Ο Μίμης Αρούκατος, ο επονομαζόμενος από φίλους και γνωστούς αέρινος, στο τέλος της ζωής του ζύγιζε εκατόν είκοσι κιλά, στα νιάτα του ωστόσο, όταν δεν ξεπερνούσε τα εβδομήντα, υπήρξε ποδοσφαιριστής – αριστερό εξτρέμ – στον Οδυσσέα Κορδελιού. Μέχρι να πεθάνει στα πενήντα από έμφραγμα, περιέγραφε στα καφενεία της συνοικίας μία, δικής του επινόησης, αέρινη τρίπλα όπως τη χαρακτήριζε – εξ ου και το προσωνύμιο. Την είχε στο μυαλό από μικρός, μελέτησε κατά καιρούς όλες τις εκδοχές και την εμπλούτισε με παραλλαγές, όμως σύμφωνα με μαρτυρίες συμπαιχτών του και φιλάθλων του Οδυσσέα ουδέποτε κατάφερε να την υλοποιήσει μες στα γήπεδα.

Έτσι όπως θα τον έκλειναν, λοιπόν, δύο αντίπαλοι κάνοντας τάκλιν, θα έσφιγγε το τόπι ανάμεσα στους αστραγάλους, θα το σήκωνε ψηλά μαζεύοντας τα πόδια και το σώμα – ένα κουβάρι – και θα ξέφευγε περνώντας ανάμεσά τους σαν αέρας.

Πάσχιζε στις προπονήσεις, παιδευόταν χρόνια, προσπάθησε σε επίσημους και φιλικούς αγώνες δίχως αποτέλεσμα. Μπέρδευε τα μπούτια του, έφαγε τα μούτρα του, έχασε τη θέση του στην εντεκάδα, την εκτίμηση των φιλάθλων κι έγινε περίγελος της συνοικίας.

Η ποδοσφαιρική καριέρα του τελείωσε άδοξα και αποσύρθηκε πριν την ώρα του απ' τα γήπεδα. Κανένας πια δεν ασχολήθηκε μ' αυτόν κι η τρίπλα του ξεχάστηκε αλλά εκείνος δε λησμόνησε.

Κι όταν ύστερα από χρόνια, στο παγκόσμιο πρωτάθλημα του '98, είδε στην τηλεόραση σε κάποιο γήπεδο της Γαλλίας τον Μπλάνκο της εθνικής ομάδας του Μεξικό να σηκώνει με τα πόδια την μπάλα και να φεύγει μαζι της ανάμεσα από δύο αντιπάλους, έμεινε ακίνητος με ένα ποτήρι τσίπουρο στο χέρι. Μετά τη δεύτερη επανάληψη της φάσης – την έδειχναν οι Γάλλοι συνεχώς – πετάχτηκε από την καρέκλα και έκανε τον γύρο του θριάμβου μες στο μπαρ πανηγυρίζοντας με υψωμένες γροθιές, καταπώς συνήθιζε παλιά ύστερα από κάθε τέρμα που σημείωνε. Οι νεαροί θαμώνες κοίταζαν απορημένοι, κάποιοι ανάγωγοι γιουχάρισαν, όμως οι μεγαλύτεροι, κατανοώντας την αιτία του ενθουσιασμού, χειροκροτούσαν. Ξανάπεσε λαχανιασμένος στην καρέκλα του ο Μίμης. Τελικά ένας μικροκαμωμένος Μεξικάνος πραγματοποίησε την τρίπλα των ονείρων του Αρούκατου.

*Δ. Μίγγας, Της Σαλονίκης μοναχά...,
Μεταίχιμο*

Να σχολιάσετε εκείνο το θέμα, από όσα θέτει το κείμενο, που κρίνετε το πιο σημαντικό. Να τεκμηριώσετε τη θέση σας.

Το πιο σημαντικό θέμα του διηγήματος, κατά τη γνώμη μου, είναι **το άδοξο τέλος** της καριέρας του ήρωα και **η παρακμή** στην οποία έχει περιέλθει. Από την αρχή του διηγήματος, **η εξωτερική εμφάνιση** του Μίμη Αρούκατου παραπέμπει σε έναν άνθρωπο που έχει εγκαταλείψει τον εαυτό του (στο τέλος της ζωής του ζύγιζε εκατόν είκοσι κιλά). Ένα ακόμη στοιχείο δηλωτικό της παρακμής του πρωταγωνιστή είναι **η εμμονή**. Ο Μίμης περιγράφει στα καφενεία της συνοικίας την «αέρινη τρίπλα» που δεν κατάφερε να πραγματοποιήσει ποτέ (Μέχρι να πεθάνει, στα πενήντα από έμφραγμα, περιέγραφε στα καφενεία της συνοικίας μία, δικής του επινόησης, αέρινη τρίπλα όπως τη χαρακτήριζε). Η εμμονή του αυτή γίνεται και η αιτία να του αποδοθεί το **προσωνύμιο** του «αέρινου» από την ομήγυρη των συνοικιακών καφενείων, καθιστώντας τον έτσι τη **γραφική «φιγούρα»** της γειτονιάς (ο επονομαζόμενος από γνωστούς και φίλους αέρινος, εξ ου και το προσωνύμιο).

Η εμμονή αυτή ανάγεται σε μια **φαντασίωση** της παιδικής του ηλικίας (την είχε στο μυαλό από μικρός). Στη διάρκεια της ποδοσφαιρικής του καριέρας, καταβάλλει κάθε δυνατή προσπάθεια να την υλοποιήσει, **χωρίς, ωστόσο, επιτυχία**. Το θέαμα ενός ποδοσφαιριστή που επιχειρεί το ακατόρθωτο σύντομα **τον γελοιοποιεί** μπροστά στα μάτια των φιλάθλων (Πάσχιζε στις προπονήσεις, παιδευόταν χρόνια, προσπάθησε σε επίσημους και φιλικούς αγώνες δίχως αποτέλεσμα. Μπέρδευε τα μπούτια του, έφαγε τα μούτρα του, έχασε τη

θέση του στην εντεκάδα, την εκτίμηση των φιλάθλων κι έγινε περίγελος της συνοικίας). Έτσι, υπό το βάρος της γελοιοποίησης, ο Μίμης Αρούκατος εγκαταλείπει **πρώωρα και άδοξα** την ποδοσφαιρική του καριέρα.

Συλλέγω όλα εκείνα τα στοιχεία που συνιστούν τη διαδρομή του ήρωα από την αρχή ως το άδοξο τέλος του.

Πώς θα χαρακτηρίζατε το ύφος του διηγήματος; Για την τεκμηρίωση της απάντησής σας να αναφερθείτε σε τέσσερις κειμενικούς δείκτες.

Το ύφος του διηγήματος είναι **ρεαλιστικό** και **κωμικοτραγικό**. Οι ατελέσφορες προσπάθειες του ήρωα να πραγματοποιήσει την τρίπλα των ονείρων του αποδίδονται από τον συγγραφέα με **ρεαλιστικές εικόνες** από τις προπονήσεις και τους αγώνες. *(Πάσχιζε στις προπονήσεις, παιδευόταν χρόνια, προσπάθησε σε επίσημους και φιλικούς αγώνες δίχως αποτέλεσμα. Μπέρδευε τα μπούτια του, έφαγε τα μούτρα του, έχασε τη θέση του στην εντεκάδα, την εκτίμηση των φιλάθλων κι έγινε περίγελος της συνοικίας)*, αλλά και από την **περιγραφή** της αντίδρασής του, όταν βλέπει στην τηλεόραση τον Μεξικανό ποδοσφαιριστή να εκπληρώνει το όνειρό του *(Μετά τη δεύτερη επανάληψη της φάσης – την έδειχναν οι Γάλλοι συνεχώς – πετάχτηκε από την καρέκλα και έκανε το γύρο του θριάμβου μες στο μπαρ πανηγυρίζοντας με υψωμένες γροδιές, καταπώς συνήθιζε παλιά ύστερα από κάθε τέρμα που σημείωνε)*.

Όμως, σε άλλα σημεία του κειμένου διαφαίνεται η **τραγικότητα** του ήρωα, αφού η εμμονή του αυτή τον οδηγεί σε επαγγελματική και προσωπική παρακμή. Η **εικόνα** παραμέλησης του εαυτού του *(στο τέλος της ζωής του ζύγιζε εκατόν είκοσι κιλά/έμεινε ακίνητος με ένα ποτήρι τσίπουρο στο χέρι)* σε συνδυασμό με την **εικόνα** της αντίδρασης των θαμώνων *(οι νεαροί θαμώνες κοίταζαν απορημένοι, κάποιοι ανάγωγοι γιουχάρισαν, όμως οι μεγαλύτεροι, κατανοώντας την αιτία του ενθουσιασμού, χειροκροτούσαν)* προκαλούν τη **συμπάθεια** και τον **οίκτο** του αναγνώστη. Αυτή η αίσθηση **πικρού χιούμορ** διαπνέει ολόκληρο το κείμενο.

Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον

Σαν έξαφνα, ώρα μεσάνυχτ', ακουσθεί
αόρατος θίασος να περνά
με μουσικές εξαίσιες, με φωνές –
την τύχη σου που ενδίδει πια, τα έργα σου
που απέτυχαν, τα σχέδια της ζωής σου
που βγήκαν όλα πλάνες, μη ανωφέλετα θρηνήσεις.
Σαν έτοιμος από καιρό, σα θαρραλέος,
αποχαιρέτα την, την Αλεξάνδρεια που φεύγει.
Προ πάντων να μη γελασθείς, μην πεις πως ήταν
ένα όνειρο, πως απατήθηκεν η ακοή σου ◌
μάταιες ελπίδες τέτοιες μην καταδεχθείς.
Σαν έτοιμος από καιρό, σα θαρραλέος,
σαν που ταιριάζει σε που αξιώθηκες μια τέτοια πόλι,
πλησίασε σταθερά προς το παράθυρο,
κι άκουσε με συγκίνησιν, αλλ' όχι
με των δειλών τα παρακάλια και παράποννα,
ως τελευταία απόλαυσι τους ήχους,
τα εξαίσια όργανα του μυστικού θιάσου,
κι αποχαιρέτα την, την Αλεξάνδρεια που χάνεις.

Κ. Π. Καβάφης

Να διατυπώσετε το ερμηνευτικό σας σχόλιο για το ποίημα.

Το ποίημα στην ολότητά του περιστρέφεται γύρω από ένα **ιδανικό που χάνεται και την αποδοχή αυτής της απώλειας με αξιοπρέπεια**. Αυτό μπορεί να είναι ένας στόχος που δεν ευοδώθηκε, ένα όνειρο που δεν πραγματοποιήθηκε, ένας έρωτας που έφθασε σε τέλος.

Ο ποιητής δημιουργεί ένα σκηνικό **προοικονομίας** της κατάκτησης της πόλης από τον Οκταβιανό. **Μια απρόσμενη ακουστική εικόνα**, τα μεσάνυχτα, «σπάει» την απόλυτη σιωπή που επικρατεί στην πόλη *(Σαν έξαφνα, ώρα μεσάνυχτ', ακουσθεί αόρατος θίασος να περνά με μουσικές εξαίσιες, με φωνές -)*. Αυτή η εικόνα

είναι ο οϊωνός γύρω από τον οποίο εκτυλίσσεται το υπόλοιπο ποίημα. Μόλις αυτό το άκουσμα ολοκληρώνεται, ο ποιητής απευθύνεται με φιλική αλλά και αποφασιστική διάθεση στο ποιητικό υποκείμενο, τον Αντώνιον, **σε β' πρόσωπο**, με μια σειρά **ρημάτων σε Υποτακτική και Προστακτική έγκλιση** (μη θρηνήσεις/να μη γελασθείς/μην πεις/μην καταδεχθείς/πλησίασε/άκουσε/αποχαιρέτα) με τα οποία τον προτρέπει, τελικά, να αποδεχθεί **την αναγκαιότητα** του αποχαιρετισμού και της ήττας. Αυτή η αναγκαιότητα επιτείνεται από την **επανάληψη** των λέξεων (αποχαιρέτα/ Αλεξάνδρεια) και τη σύνταξή τους με λέξεις που δηλώνουν **απώλεια** (που φεύγει/ που χάνεις). **Οι παρομοιώσεις** δημιουργούν μια αναλογία **ετοιμότητας** για αυτό που πρόκειται να συμβεί (σαν έτοιμος/ σα θαρραλέος/σαν που ταιριάζει σε).

Ο ποιητής μάς βάζει στο **μεταίχμιο**, στην αβέβαιη αλλά και οριακή στιγμή πριν από το τέλος. **Η προτροπή** του για αυτή την κρίσιμη στιγμή είναι μια στάση υπεύθυνη, θαρραλέα και αξιοπρεπής.

Να παρουσιάσετε τη συναισθηματική κατάσταση του Αντωνίου, όπως αυτή εμφανίζεται στο συγκεκριμένο ποίημα. Εννοείται ότι η γνώμη σας είναι ανάγκη να στηριχθεί σε δείκτες του κειμένου.

Ο Αντώνιος είναι ένα βουβό ποιητικό υποκείμενο με μια **ασαφή συναισθηματική κατάσταση**, την οποία προσπαθεί **να διαμορφώσει** ο ποιητής. Από τον πρώτο κιόλας στίχο ο **χρονικός δείκτης** «ώρα μεσάνυχτ'» δείχνει **την έγνοια** του για την τύχη της πόλης του, μια έγνοια που τον κρατά ξάγρυπνο ασφαλώς. Και τότε συμβαίνει κάτι απρόσμενο, μια αίσθηση ακούσματος, ένας αόρατος θιάσος διακόπτει την απόλυτη ησυχία της νύχτας.

Ο ποιητής αναλαμβάνει γρήγορα και αποφασιστικά να βγάλει τον Αντώνιον από οποιαδήποτε **ανώφελη θρηνωδία** (μη ανωφέλετα θρηνήσεις). Ο Αντώνιος βλέπει να έρχεται το αναπότρεπτο τέλος και **είναι πολύ πιθανό να «λυγίσει» συναισθηματικά** και να αρχίσει να θρηνεί για την τύχη του, τα έργα του, τα σχέδιά του. Αυτό ακριβώς θέλει **να αποτρέψει** ο ποιητής και προσπαθεί με μια σειρά συμβουλών **να ενισχύσει το ηθικό** του (μη θρηνήσεις/ αποχαιρέτα/ να μη γελασθείς/ μην πεις/ μην καταδεχθείς). Ενδιάμεσα, με την **επανάληψη των παρομοιώσεων** «σαν έτοιμος, σα θαρραλέος» και την προσθήκη του «σαν που ταιριάζει σε που αξιώθηκες μια τέτοια πόλι» προσπαθεί **να διαφυλάξει το κύρος του** μέσα στην κρισιμότητα της στιγμής. Λίγο πριν το οριστικό τέλος, **επικαλείται τη δυναμικότητα, τη συγκίνηση και το θάρρος του** (πλησίασε σταθερά/ άκουσε με συγκίνηση, αλλ' όχι με των δειλών τα παρακάλια και παράπονα ως τελευταία απόλαυσα τους ήχους).

Ο ποιητής δεν αφήνει περιθώρια για **ταπεινές συναισθηματικές εκδηλώσεις**. Στην πιο κρίσιμη στιγμή της ζωής του Αντωνίου, στο μεταίχμιο της κατάρρευσης όλων των επιτευγμάτων του, υπάρχει μια μάχη που μπορεί και πρέπει να κερδίσει, η μάχη της αξιοπρέπειας.

Η συναισθηματική κατάσταση του ποιητικού υποκειμένου συνάγεται εν προκειμένω από τα λόγια του ποιητή.

[1] Ο τίτλος είναι παρμένος από τον Βίο Αντωνίου, 75, του Πλουτάρχου. Ο Πλούταρχος διηγείται πως το τελευταίο βράδυ πριν από την είσοδο του Οκταβιανού στην Αλεξάνδρεια (Αύγουστος του 30 π.Χ.) κάτω από το παράθυρο του Αντωνίου ακούστηκε ο θόρυβος ενός «αόρατου θιάσου». Δόθηκε η ερμηνεία πως ήταν ο προστάτης του Αντωνίου, ο θεός Διόνυσος που τον εγκατέλειπε.

Μαρία Κασιμάτη, filologika.gr